

مقایسه میزان گرایش ناسیونالیستی و وطن‌پرستی میان دانشجویان دختر و پسر دانشگاه تهران

جواد حسن‌زاده^۱، افشین کرمی^۲ و زهرا پیشگاهی‌فرد^۳
تاریخ وصول: ۱۳۹۶/۴/۲۰، تاریخ تایید: ۱۳۹۶/۵/۳۰

چکیده

میهن دوستی و وطن‌پرستی مفاهیم کهنی هستند که ریشه در احساس تعلق به مکان دارند. هر انسانی نسبت به مکانی که در آن زاده شده یا مدت مدیدی در آن مکان زندگی کرده و رشد و نمو داشته است، احساس تعلق می‌کند. در عین حال ناسیونالیسم یا ملی‌گرایی مفهومی سیاسی و نوین است. مفهومی که به باور بسیاری از اندیشمندان ریشه آن را از قرن هجدهم به بعد باید جست. شکل‌گیری ناسیونالیسم وابسته به مفهوم نوین ملت است. این پژوهش در پی آن است که با توجه به رواج احساسات وطن‌پرستانه و ملی‌گرایانه در میان اقشار مختلف جامعه و به‌ویژه جامعه دانشگاهی کشور، میزان این احساسات را در میان دانشجویان دانشگاه تهران سنجیده و میزان این گرایش‌ها را در بین دانشجویان دختر و پسر دانشگاه تهران مقایسه کند و به رابطه‌ای میان این احساسات و جنسیت دانشجویان پی ببرد. بدین‌منظور از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی جهت جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های موردنیاز استفاده شده است و تحلیل داده‌های حاصل از کار میدانی (روش پرسشنامه‌ای)، توسط نرم‌افزار SPSS صورت پذیرفته است. نتایج نشان‌دهنده آن است که این احساسات در میان دختران دانشجو رواج بیشتری دارد.

کلیدواژگان: ناسیونالیسم، میهن‌دوستی، وطن‌پرستی، ملت، دانشگاه تهران.

---

۱. کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه تهران، نویسنده مسئول.
۲. دانش‌آموخته دکترای جغرافیای سیاسی، دانشگاه تهران.
۳. استاد گروه آموزشی جغرافیای سیاسی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.

مقدمه و طرح مساله

وطن‌پرستی مفهومی است که سابقه‌ی آن شاید به پیدایش بشر بازمورد. مفهومی غریزی و کهن که گاهی در طول تاریخ منشا فداکاری‌ها و خون‌های ریخته شده‌ی بسیاری شده است. احساس تعلق به مکان خاص بشر نیست و می‌توان آن را در سایر موجودات نیز سراغ گرفت. اما بحث ناسیونالیسم یا ملی‌گرایی بیانگر مفهومی نوین است که مرتبط با پیدایش ملت‌ها در عصر جدید است و مفهومی سیاسی است. سرآغاز ناسیونالیسم در قاره‌ی اروپا و پس از انقلاب صنعتی و انقلاب فرانسه قابل جستجو است. با گسترش نفوذ اروپایی‌ها در سرتاسر جهان و با آغاز سیر استقلال‌طلبی ملت‌های در بند استعمار، احساسات ناسیونالیستی به شیوه‌های گوناگون شروع به رشد و بالندگی در میان ملل مختلف جهان کرد. در بخشی از جهان ناشی از گذشته‌ی افتخارآفرین، در بخشی ناشی از حس سرخوردگی ملت و در بخشی ناشی از سایر عوامل. جرقه‌ی ورود افکار ناسیونالیستی به ایران پس از انقلاب مشروطه زده شد. در این عصر روشنفکرانی چون آخوندزاده با تکیه بر تاریخ پر افتخار ایران، سعی در زنده‌کردن ناسیونالیسم در ایران کردند. بعد از وقوع انقلاب اسلامی ایران، در دهه اول و دوم انقلاب با پیشرفت و گسترش چشمگیر آگاهی‌های فرهنگی، سیاسی و اجتماعی در میان نخبگان تحصیل‌کرده مواجه بوده‌ایم. بلافاصله پس از وقوع انقلاب اسلامی، تجاوز رژیم بعثی به سرزمین ایران باعث تحریک احساسات ملی‌گرایی و وطن‌پرستی در میان اقشار مختلف جامعه‌ی ایران شد. پس از پایان جنگ تحمیلی موج دوم گرایش‌های ناسیونالیستی و وطن‌پرستی مردم ایران با گسترش و ترویج آموزش عالی در میان اقشار مختلف جامعه و پرورش یافتن طیف وسیعی از نخبگان دانشگاهی در این فضا باعث تحولی دیگر در رویکردها و برخوردهای مردم ایران با ناسیونالیسم و وطن‌پرستی شد. از سوی دیگر ادعاهایی که هر از چندگاه از سوی برخی از کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس در ارتباط با تمامیت ارضی ایران مطرح می‌شود، حساسیت عمومی به تمامیت ارضی و سرزمینی ایران را بالا می‌برد. نمود و عینیت این حساسیت را در پیگیری‌های اقشار مختلف ایران از اخبار خلیج فارس می‌توانیم مشاهده کنیم. در این میان در برخورد اول به نظر می‌رسد که گرایش‌های ناسیونالیستی و وطن‌پرستی در میان پسران بیش از دختران باشد و به همین منوال ما تحقیق را بر این فرض بنا نهادیم که پسران گرایش بیشتری به احساسات وطن‌پرستی و ناسیونالیستی دارند. در این میان نکته‌ای که توجه محققان این پژوهش را به خود جلب کرده است تفاوت میزان گرایش به احساسات وطن‌پرستانه و ملی‌گرایانه، در میان دخترها و پسرها می‌باشد. به این منظور این تحقیق به مقایسه‌ی میزان این گرایش‌ها در میان دانشجویان دختر و پسر دانشگاه تهران می‌پردازد.

سوال تحقیق: آیا میزان گرایش ناسیونالیستی دانشجویان دختر و پسر دانشگاه تهران به یک اندازه است؟
فرضیه: به نظر می‌رسد میزان گرایش ناسیونالیستی دانشجویان پسر از دانشجویان دختر بیشتر است.

پیدایش ناسیونالیسم

ناسیونالیسم، (ملت‌باوری یا ملی‌گرایی) را نوعی آگاهی جمعی یعنی آگاهی به تعلق به ملت یا آگاهی ملی تعبیر کرده‌اند، که غالباً پدیدآورنده حس وفاداری، شور و دل‌بستگی افراد به عناصر تشکیل‌دهنده‌ی ملت، یعنی نژاد، زبان،

سنت‌ها، عادات و ارزش‌های اجتماعی و اخلاقی و به‌طور کلی فرهنگ می‌شود (Aashuri, 2000, p 319). در حقیقت، ناسیونالیسم بر تفکری که پیش از انقلاب کبیر فرانسه رایج بود و اقتدار سیاسی را ناشی از وراثت، حقوق الهی و قوانین طبیعی می‌دانست، غالب شد (Eccleshall, 2000, p 216).

ناسیونالیسم، به‌ویژه در فرم دولت‌سازی عبارت است از "تلاش برای یکسان‌سازی و ترکیب کردن سرزمین‌های مجزا، در کشوری معین" (Hechter, 2000, p15). بسیاری از تاریخ‌دانان بر این امر توافق دارند که ملی‌گرایی به مثابه ایدئولوژی و گفتمان در نیمه دوم قرن هجدهم در آمریکای شمالی و اروپای غربی و اندکی پس از آن در آمریکای لاتین شکل گرفت. تاریخ‌هایی که اغلب به‌عنوان زمان ظهور ملی‌گرایی بدان‌ها اشاره می‌شود عبارتند از: ۱۷۷۵ (نخستین تجزیه لهستان)، ۱۷۷۶ (اعلام استقلال آمریکا)، ۱۷۸۹ و ۱۷۹۲ (آغاز انقلاب کبیر فرانسه و دومین مرحله آن) و ۱۸۰۷ (انتشار کتاب خطابه‌هایی به ملت آلمان نوشته فیخته). در میان تاریخ‌های ذکر شده برای شروع و ظهور ناسیونالیسم، انقلاب کبیر فرانسه تأثیری ژرف بر تحولات سیاسی - اجتماعی و گسترش ناسیونالیسم در سطح اروپا و جهان گذاشت و باعث گسترش و اشاعه مفاهیم آزادی‌خواهی و بیداری سایر ملت‌ها شد (Navakhti moqaddam, 2011, p352).

ناسیونالیسم در غرب در سه جهت اصلی رشد کرد؛ نخست، در جهت هوشیاری و آگاهی ملی که نشانه‌ای بود از پیوندهای معنوی هر ملتی؛ دوم، در جهت حاکمیت ملی یعنی آزادی ملی و حق تعیین سرنوشت و نیز شناختن اراده ملت به‌عنوان یگانه منشأ قدرت دولت و برانداختن حکومت‌های مطلقه و تاسیس دموکراسی و سوم، در جهت تعصب ملت‌پرستی که حاکی از تفوق نژادی اروپایی بود (Fasihi, 1993, pp151-152). کلایتون می‌گوید: "جنبش‌های ناسیونالیستی تا حد زیادی در چارچوب مرزهای سرزمینی مجزا تعریف شده‌اند، تا جایی که مبارزات برای به رسمیت شناخته شدن و استقلال، وابسته به مردمی است که با اشغال فضا، خود را تعریف و نمایان کرده‌اند" (Clayton, 2002, p 819).

انواع ناسیونالیسم

عده‌ای ناسیونالیسم را به دو بخش: **ناسیونالیسم مدنی** و **ناسیونالیسم کلاسیک** تقسیم می‌کنند. ناسیونالیسم جدید یا ناسیونالیسم مدنی که برای بررسی پیدایش آن به بعد از انقلاب فرانسه و اندیشه‌های روشنگری پرداخته می‌شود، حامل عنصر آگاهی شفافی به تاریخ و آینده‌ی ملت است و در پیوند وثیقی با دولت-ملت قرار دارد. در حالی که ناسیونالیسم کلاسیک (میهن‌پرستی) متعلق به مردمان و ملت‌های ماقبل مدرن می‌باشد و دارای جنبه‌های رومانیک بیشتری است و ارتباط وثیقی با دولت - ملت ندارد (Ahmadi, 2008, p 29). مردیها از دو نوع ناسیونالیسم یاد می‌کند؛ **ناسیونالیسم قومی** و **ناسیونالیسم ملی**. وی ناسیونالیسم قومی را اینگونه تعریف می‌کند: "تمایل دوگانه‌ای مرکب از احساس یگانگی و احساس بیگانگی مبتنی بر وحدت یا تنوع زادگاه، زبان، نژاد، تاریخ، فرهنگ و دین. این ناسیونالیسم یک پدیده‌ی مدرن نیست، بلکه عمر آن به هزاره‌های گذشته و بلکه، به دوران شکل‌گیری حیات جمعی در مراکز تمدنی اولیه می‌رسد". این همان ناسیونالیسم قومی است که مدار و محور اصلی هویت و رقابت و دوستی و دشمنی در میان بسیاری از اقوام است. چنین ناسیون و چنین ناسیونالیسمی، از چهار وصف اصلی برخوردار است که عبارتند از احساسی، علی، واقعی و مردمی بودن. ناسیونالیسم قومی یک گرایش احساسی - عاطفی است. به این معنا که شکل

رقیق‌شده‌ای از همان احساس است که فرد نسبت به خویشان خود دارد. اوصاف چهارگانه‌ی ناسیونالیسم ملی در تقابل با اوصاف چهارگانه‌ی پیش‌گفته در مورد ناسیونالیسم قومی قرار دارد. ناسیونالیسم ملی، عقلی، غایی، اعتباری و حکومتی است، و معنای این تعابیر از منظر قیاس با متناظرهای آن در ناسیونالیسم قومی روشنی بیشتری می‌یابد (Mardiha, 2004, pp 49-50). برخی نویسندگان (به‌عنوان مثال، بارتال ۱۹۹۳، کلن ۱۹۶۹، کسترمن و فشیچ ۱۹۸۹، مومندی و سیمون ۱۹۹۷) بین وطن‌پرستی (پاتریاتیسم) و ملی‌گرایی (ناسیونالیسم) به‌عنوان دو نوع مجزا از هویت‌خواهی ملی تفاوت قائل شده‌اند. وطن‌پرستی از یک طبقه‌بندی پاک و یک ارتباط عاطفی با ملت خود منتج می‌شود. در مقابل، ناسیونالیسم مبتنی بر فرایند تبعیض است: در صورتیکه ملت شخصی، به‌طور مثبت مورد ارزیابی قرارگیرد، از ارزش دیگر ملت‌ها کاسته می‌شود (Meier-Pesti and Kirchler, 2003: p.686).

مجتهدزاده در بیان تفاوت ملی‌گرایی (ناسیونالیسم) و میهن‌دوستی می‌گوید: "برخلاف میهن‌دوستی که مفهومی است غربی و کاملاً غیرسیاسی، ناسیونالیسم یا ملی‌گرایی مفهومی کاملاً سیاسی است، یک اندیشه سیاسی است، یک فلسفه سیاسی است. اندیشه یا فلسفه‌ای که ریشه در هویت ملی و میهن‌دوستی هر ملتی دارد و در عین حال در قیاس میهن‌دوستی و هویت ملی که مفاهیمی غربی و کهن هستند، ناسیونالیسم پدیده‌ای فلسفی و کاملاً نوین است که از سوی اروپای بعد از انقلاب صنعتی به جهان بشری معرفی شد" (Mojtahedzadeh, 2011, pp 77-78).

ناسیونالیسم در ایران

روزنه‌ی ورود اندیشه‌های ملیت و وطن‌پرستی به ایران از طریق اندیشه‌گران عصر قاجار صورت پذیرفت. آنان در حقیقت از سردمداران تفکر ناسیونالیستی ایران سده‌ی نوزدهم بودند. نوشته‌های اندیشه‌گرانی مانند فتحعلی آخوندزاده، جلال‌الدین میرزا قاجار، مستشارالدوله تبریزی، طالبوف و میرزا آقاخان کرمانی، حاکی از این امر است. مفهوم وطن به‌معنای وسیع ایران زمین و در مفهوم کامل سیاسی آن، در خلال آثار آنان بازتاب یافت. فتحعلی آخوندزاده موجد و طراح ناسیونالیسم باستان‌گرا (و به تعبیری دیگر ناسیونالیسم نژادگرا) در این دوره بود. وی آشنایی و آگاهی ایرانیان با طرح گذشته‌ی تاریخی مشترک و هویتشان را وجهی همت خود قرار داد. سپس، آقاخان کرمانی با تاثیرپذیری از آخوندزاده و البته با بسط بیشتر به این مساله پرداخت. احیای گذشته‌ی باستانی ایران در نوشته‌های آخوندزاده عمدتاً با عرب ستیزی همراه بود و در آثار آقاخان کرمانی با توصیفی مفصل و مشروح از دین زرتشت، به‌عنوان کامل‌ترین و مترقی‌ترین کیش باستانی که در گذشته متعلق به ایرانیان بود، صورت پذیرفت (Vatan doust, 2010, p 185). مددپور معتقد است، هدف آخوندزاده قرارداد ناسیونالیسم به جای محرک دینی، در دفاع از سرزمین قومی است؛ آخوندزاده معتقد بود اعتقادات دینی مردم، مانند گذشته نمی‌تواند آنان را به شوق شهادت، به نبرد با دشمنان قوی بکشاند. پس باید تخم ملت‌دوستی و وطن‌پرستی را در دل‌های ایشان کاشت (Madadpour, 2007, pp 280-281). آخوندزاده در آثارش بر مسائلی چون قانون‌گذاری و برقراری حکومت قانون، بازگشت و تاکید بر ایران باستان، جدایی مذهب از سیاست و مخالفت با حکومت دینی، علم‌گرایی تجربی، یادگیری علم و دانش و ضرورت پروتستانیسم^۱ اسلامی تأکید می‌ورزید (Salar kasraei, 2000, p 275). میرزا آقاخان، مانند آخوندزاده از آداب و رسوم و تمدن ایران پیش از اسلام، ستایش می‌کند و اعراب را به دلیل از بین بردن این تمدن، مورد نکوهش قرار می‌دهد. وی به ضدیت با

اعراب می‌پردازد و به موازات ضدیت با آنها با دین اسلام نیز مخالفت می‌کند (Ghamari, 2001, p61). عناصر ناسیونالیسم و ملت‌گرایی میرزا آقاخان عبارتند از: وطن به معنای وسیع ایران، دین زرتشت، خون و نژاد آریایی و زبان ملی که این آخری را موجب دوام ملت می‌داند و آن را بسیار مهم‌تر از عنصر مذهب تلقی می‌کند (Salar kasraei, 2000, p289). هر سه گرایش را می‌توان ناسیونالیست نامید. گرایش نخست را می‌توان ناسیونالیسم «متجدد»، «مترقی»، «رادیکال» یا «آینده‌نگر» نامید؛ دومین را ناسیونالیسم «لیبرال»، «دموکراتیک» یا «بورژوا»؛ و سومین را ناسیونالیسم «محافظه‌کار»، «انزوا طلب»، «گذشته‌نگر» یا «تاریک اندیش»، «حامی فتودالیسم» و «ارتجاع سیاه»! (Katouzian, 2002, p 125). قمری (۱۳۸۰) انواع ناسیونالیسم در ایران را از زمان پیدایش تا سال ۱۳۲۰ به سه دسته تقسیم می‌کند. وی معتقد است، نخستین امواج ناسیونالیسم ایرانی قبل از انقلاب مشروطه پدید آمدند که باعث انقلاب مشروطه شدند. انواع ناسیونالیسم از نگاه وی تا سال ۱۳۲۰ عبارتند از: ۱. ناسیونالیسم لیبرال، ۲. ناسیونالیسم مذهبی و ۳. ناسیونالیسم باستان‌گرا. مجتهدزاده می‌نویسد: «ناسیونالیسم در ایران قرن بیستم، در نخستین مراحل، بیشتر جنبه‌ی میهن‌خواهی داشت و راستایی مثبت و سازنده را هدف قرار داده بود. این روند در میانه‌ی قرن بیستم (دهه ۱۳۳۰/ش/۱۹۵۰م) اگرچه به نتیجه مثبتی چون ملی‌کردن صنعت نفت انجامید، ولی به‌جای دربرگرفتن همه‌ی ملت ایران، در نتیجه پیگیری شیوه‌ای حزبی، در عمل بخشی از ملت ایران را رودرروی بخش دیگر قرار داد و کینه‌هایی به درازای قرن بیستم را میان این دو بخش از ملت ایران سبب گردید» (Mojtahedzadeh, 2011, p86). قمری سه گرایش ناسیونالیستی را بعد از سال ۱۳۲۰ در ایران شناسایی می‌کند. ناسیونالیسم چپ توده‌ای، ناسیونالیسم بیگانه ستیز و ناسیونالیسم نژادگرا. هر سه این گرایش‌ها وجه مشترکی به نام مبارزه با بیگانگان دارند اما تعریف هر یک از بیگانه متفاوت است. ناسیونالیسم چپ توده‌ای، امپریالیسم^۵ آمریکا و انگلیس را بیگانه فرض کرده اما شوروی سابق را خودی می‌دانست. ناسیونالیسم بیگانه‌ستیز، هم امپریالیسم آمریکا و انگلیس و هم امپریالیسم شوروی را بیگانه تصور می‌کرد. و ناسیونالیسم نژادگرا بیگانه را در مفهوم وسیع‌تری در نظر می‌گرفت. این گرایش نه تنها امپریالیسم شرق و غرب بلکه، هر کشوری که ملت ایران و نژاد ایرانی را تهدید می‌کرد بیگانه می‌دانست و با آن مبارزه می‌کرد (Ghamari, 2001). «جهت‌گیری‌های نوین ناسیونالیستی که در ایران از تکان شدید فلسفی ناشی از انقلاب اسلامی پدیدار آمده است، هم‌اکنون از سوی مردم به سوی حاکمیت جریان دارد و نهادها و نمادهایش با نهادها و نمادهای روال پیشین ناسیونالیسم تفاوتی ژرف دارد. جهت‌گیری‌های این ناسیونالیسم نوین در ایران کنونی از آمیخته‌ای دینی و میهن‌خواهی ریشه می‌گیرد و از سوی طبقات گوناگون مردم عادی کشور قابل تشخیص است بدون آنکه نظامی ناسیونالیستی بر آن حاکم باشد و راهبریش را برعهده بگیرد» (Mojtahedzadeh, 2005, p 43).

تقسیم‌بندی مورد نظر در پژوهش

جهت سنجش و مقایسه میزان گرایش ناسیونالیستی دانشجویان دختر و پسر دانشگاه تهران، سوالات پژوهش به ۴ دسته تقسیم شده است: ۱. وطن‌پرستی، که ماهیت آن در صفحات گذشته ذکر شد. ۲. ناسیونالیسم فرهنگی: ناسیونالیسم فرهنگی شکل مشخصی از ناسیونالیسم است که به دنبال تقدیس و تکریم

فرهنگ ملی جامعه است. البته زبان در هر جامعه‌ای بخش تفکیک‌ناپذیری از این فرهنگ ملی است که در شعر، فرهنگ عامه، اسطوره‌ها، افسانه‌ها، داستان‌های حماسی و موسیقی یک گروه زبانی و فرهنگی متمایز جلوه‌گر می‌شود. ناسیونالیست‌های فرهنگی به آن اندازه که به حمایت و حفظ سنت‌های تاریخی متمایز علاقه‌مند هستند، به ایجاد کشور جداگانه تمایلی ندارند (Motyl, 2005, p 1409). ناسیونالیسم فرهنگی وسیله‌ای است که با آن مردم می‌توانند از راه بالا بردن غرور ملی و عزت نفس احساس روشن‌تری از هویت خاص خود به دست آورند. چنین احساسی را می‌توان در ناسیونالیسم ولزی^۱ مشاهده کرد که بیشتر از کوشش در راه استقلال سیاسی، می‌کوشد زبان و فرهنگ ولزی را به طور کلی حفظ کند (Zarei, 2011, p 96).

۳. ناسیونالیسم سیاسی: ناسیونالیسم سیاسی برخلاف ناسیونالیسم فرهنگی، ناسیونالیسمی کشورگراست. برای ناسیونالیست‌های سیاسی استقلال سیاسی کشور، حفظ مرزهای ملی، و ایجاد کشوری مستقل از سایر ملت‌ها از اهمیت بسیاری برخوردار است.

۴. سوالات کلی: قسم چهارم سوالات شامل سوالاتی کلی درباره وطن‌پرستی و ناسیونالیسم است. به‌عنوان مثال این سوال که: «خود را فردی ملی‌گرا و وطن‌پرست نمی‌دانم». این دسته سوالات بیانگر گرایش مخاطبان به کلیت موضوع، اعم از ناسیونالیسم و انواع آن، و میهن‌دوستی و وطن‌پرستی است.

ابزار و روش تحقیق

گردآوری و تحلیل اطلاعات و داده‌ها: گردآوری اطلاعات موردنیاز برای پژوهش در بخش نظری با استفاده از «روش اسنادی» و بخش میدانی نیز با «روش پیمایشی» صورت گرفته است. در روش پیمایشی، برای جمع‌آوری داده‌های موردنیاز از تکنیک «پرسش‌نامه» استفاده شده است. پس از گردآوری داده‌ها، تحلیل آن‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS صورت پذیرفته است.

جامعه‌ی آماری: جامعه‌ی آماری این مطالعه عبارت است از کلیه‌ی دانشجویان دانشگاه تهران. از آنجا که به‌طور طبیعی امکان مطالعه دیدگاه‌های تمامی دانشجویان دانشگاه تهران وجود نداشت از شیوه‌ی «نمونه‌گیری» برای تبیین نظرات افراد مورد مطالعه استفاده شده است و براساس آن تعدادی از افراد که معرف جامعه‌ی آماری تشخیص داده شدند به‌عنوان نمونه انتخاب شده و مورد مطالعه قرار گرفتند. روش نمونه‌گیری نیز از نوع «نمونه‌گیری تصادفی ساده» بوده است.

روایی: منظور از روایی این است که مقیاس و محتوای ابزار با سوالات مندرج در ابزار گردآوری اطلاعات دقیقاً متغیرها و موضوع مورد مطالعه را بسنجد؛ یعنی اینکه هم داده‌های گردآوری شده از طریق ابزار، مازاد بر تحقیق نباشد و هم اینکه بخشی از داده‌های موردنیاز در رابطه با سنجش متغیرها در محتوای ابزار حذف نشده باشد (Hafeznia, 2011, p182). روایی این پرسشنامه از طریق استاد مربوطه مورد تایید قرار گرفته و دارای اعتبار صوری است.

پایایی: پایایی ابزار که از آن به اعتبار، دقت و اعتمادپذیری نیز تعبیر می‌شود، عبارت است از اینکه اگر یک وسیله‌ی اندازه‌گیری که برای سنجش متغیر و صفتی ساخته شده در شرایط مشابه در زمان یا مکان دیگر مورد استفاده قرار گیرد،

نتایج مشابهی از آن حاصل شود؛ به عبارت دیگر، ابزار پایا یا معتبر ابزاری است که از خاصیت تکرارپذیری و سنجش نتایج یکسان برخوردار باشد (Hafeznia, 2011, p183). برای سنجش میزان پایایی پرسشنامه پژوهش از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. این ضریب عددی بین ۰ تا ۱ است و هرچه به ۱ نزدیکتر باشد، پرسشنامه از پایایی بالاتری برخوردار است. ضریب آلفای کرونباخ در صورتی که بالای ۰/۷ باشد، آزمون از پایایی قابل قبولی برخوردار است. پایایی پرسشنامه‌ی پژوهش به وسیله نرم‌افزار SPSS و با استفاده از روش ضریب آلفای کرونباخ به دست آمده است. ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شده، معادل ۰/۸۹۷ می‌باشد. این ضریب نشان می‌دهد که پرسشنامه پژوهش از پایایی قابل قبولی برخوردار است.

جدول ۱. آلفای کرونباخ سوالات هر یک از دسته‌های مورد نظر پژوهش

آلفای کرونباخ	گروه سوالات
۰/۷۵۴	وطن پرستی
۰/۷۴۵	ناسیونالیسم فرهنگی
۰/۷۷۱	ناسیونالیسم سیاسی
۰/۶۷۷	سوالات کلی

جدول شماره ۱ نشان می‌دهد، مجموعه سوالاتی که برای گروه سوالات کلی در نظر گرفته شده‌اند دارای آلفای کرونباخ کمتر از ۰/۷ می‌باشند.

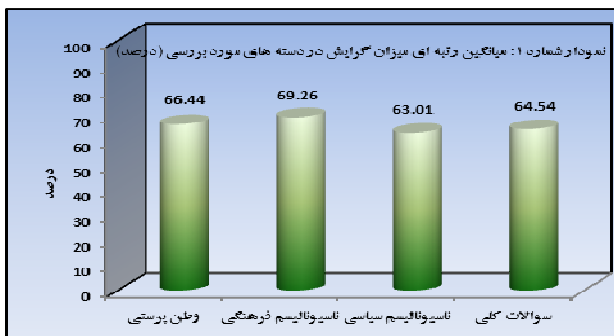
با توجه به جدول دریافتی از SPSS متوجه شدیم، در صورتیکه سوال ۲۸ از مجموعه سوالات این گروه حذف شود، آلفای کرونباخ به میزان قابل قبول ۰/۸۳۵ افزایش خواهد یافت. بنابراین این سوال از این مجموعه به‌طورکلی حذف شد.

یافته‌های تحقیق

جدول ۲. میانگین رتبه‌ای میزان گرایش در دسته‌های مورد بررسی

دسته	میانگین (درصد)	انحراف معیار
وطن پرستی	۶۶/۴۴	۲۸/۰۲
ناسیونالیسم فرهنگی	۶۹/۲۶	۱۷/۵۴
ناسیونالیسم سیاسی	۶۳/۰۱	۱۵/۶۲
سوالات کلی (وطن پرستی و ناسیونالیسم)	۶۴/۵۴	۳۰/۸۳

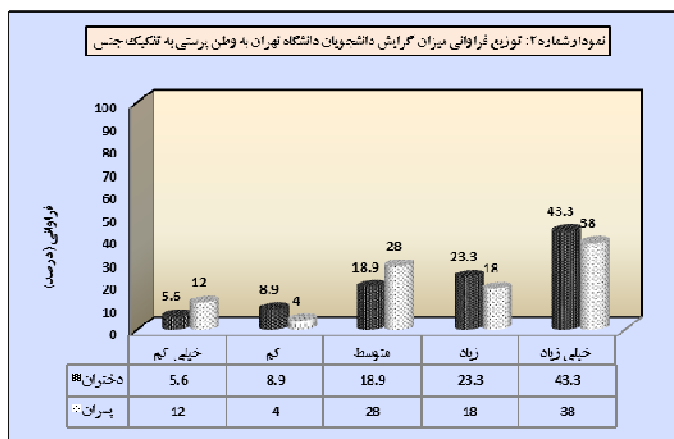
جدول شماره ۲ میانگین هر یک از دسته‌ها را نشان می‌دهد. همانطور که مشاهده می‌شود، میزان گرایش دانشجویان در دسته ناسیونالیسم فرهنگی نسبت به سایر دسته‌ها بیشتر است و ناسیونالیسم سیاسی کمترین مقدار را به خود اختصاص داده است. البته لازم به ذکر است که میانگین گرایش دانشجویان در هر ۴ دسته مورد بررسی بالای ۶۰ درصد می‌باشد که مقدار زیادی است. در ادامه به بررسی و تحلیل هر یک از دسته‌ها به‌طور جداگانه و به تفکیک جنس خواهیم پرداخت.

جدول ۳. توزیع فراوانی میزان گرایش دانشجویان دانشگاه تهران به وطن پرستی به تفکیک جنس

میزان گرایش	میزان گرایش		کل
	دخترها (تعداد درصد)	پسرها (تعداد درصد)	
خیلی کم	۵ (۵/۶)	۱۲ (۱۲)	۱۷ (۸/۹)
کم	۸ (۸/۹)	۴ (۴)	۱۲ (۶/۳)
متوسط	۱۷ (۱۸/۹)	۲۸ (۲۸)	۴۵ (۲۳/۷)
زیاد	۲۱ (۲۳/۳)	۱۸ (۱۸)	۳۹ (۲۰/۵)
خیلی زیاد	۳۹ (۴۳/۳)	۳۸ (۳۸)	۷۷ (۴۰/۵)
کل	۹۰ (۱۰۰)	۱۰۰ (۱۰۰)	۱۹۰ (۱۰۰)

همانطور که در جدول فوق مشاهده می‌کنیم میزان گرایش دانشجویان دختر به وطن پرستی نسبت به دانشجویان پسر کمی بیشتر است اما آزمون من-وینتی نشان می‌دهد که میزان گرایش به وطن پرستی، در دانشجویان دختر و پسر دانشگاه تهران تفاوت معناداری ندارد ($P = 0/12$).

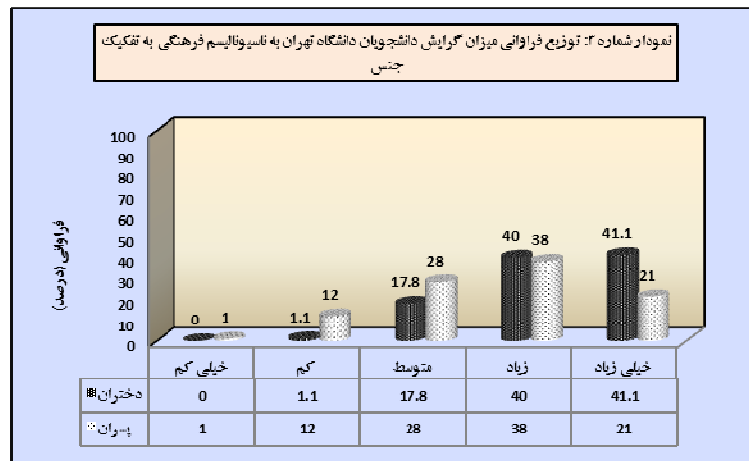

جدول ۴. توزیع فراوانی میزان گرایش دانشجویان دانشگاه تهران به ناسیونالیسم فرهنگی به تفکیک جنس

میزان گرایش	دخترها	پسرها	کل
	تعداد (درصد)	تعداد (درصد)	تعداد (درصد)
خیلی کم	۰ (۰)	۱ (۱)	۱ (۰/۵)
کم	۱ (۱/۱)	۱۲ (۱۲)	۱۳ (۶/۸)
متوسط	۱۶ (۱۷/۸)	۲۸ (۲۸)	۴۴ (۲۳/۲)
زیاد	۳۶ (۴۰)	۳۸ (۳۸)	۷۴ (۳۸/۹)
خیلی زیاد	۳۷ (۴۱/۱)	۲۱ (۲۱)	۵۸ (۳۰/۵)
کل	۹۰ (۱۰۰)	۱۰۰ (۱۰۰)	۱۹۰ (۱۰۰)

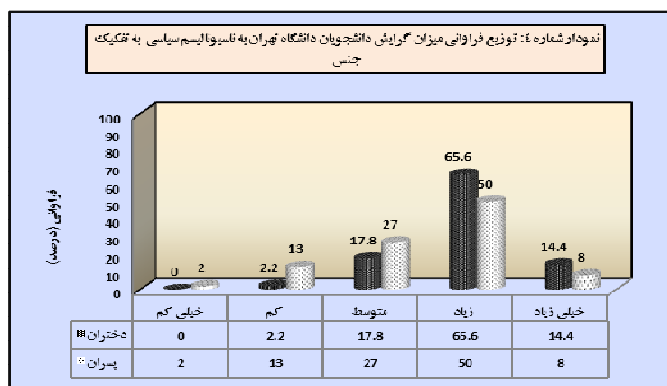
همانطور که در جدول فوق مشاهده می‌کنیم، میزان گرایش دانشجویان دختر به ناسیونالیسم فرهنگی نسبت به دانشجویان پسر بیشتر است. آزمون من-ویتنی نشان می‌دهد که میزان گرایش به ناسیونالیسم فرهنگی، در دانشجویان دختر به‌طور معناداری بیشتر از دانشجویان پسر است ($P < ۰/۰۰۱$).

جدول ۵. توزیع فراوانی میزان گرایش دانشجویان دانشگاه تهران به ناسیونالیسم سیاسی به تفکیک جنس

میزان گرایش	دخترها	پسرها	کل
	تعداد (درصد)	تعداد (درصد)	تعداد (درصد)
خیلی کم	۰ (۰)	۲ (۲)	۲ (۱)
کم	۲ (۲/۲)	۱۳ (۱۳)	۱۵ (۷/۹)
متوسط	۱۶ (۱۷/۸)	۲۷ (۲۷)	۴۳ (۲۲/۶)
زیاد	۵۹ (۶۵/۶)	۵۰ (۵۰)	۱۰۹ (۵۷/۴)
خیلی زیاد	۱۳ (۱۴/۴)	۸ (۸)	۲۱ (۱۱)
کل	۹۰ (۱۰۰)	۱۰۰ (۱۰۰)	۱۹۰ (۱۰۰)

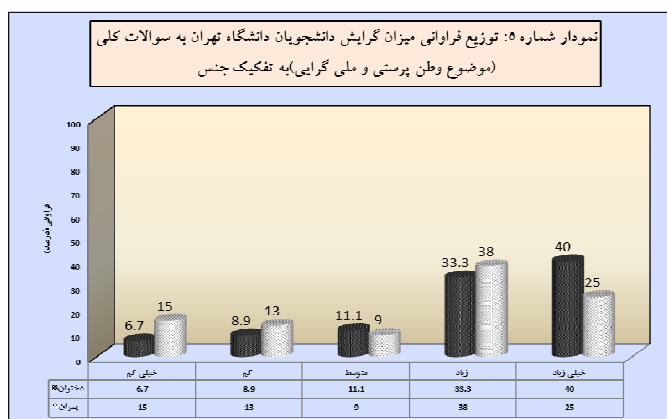
همانطور که در جدول فوق مشاهده می‌کنیم، میزان گرایش دانشجویان دختر به ناسیونالیسم سیاسی نسبت به دانشجویان پسر بیشتر است. آزمون من - ویتنی نشان می‌دهد که میزان گرایش به ناسیونالیسم سیاسی، در دانشجویان دختر به‌طور معناداری بیشتر از دانشجویان پسر است ($P < ۰/۰۰۱$).

جدول ۱: توزیع فراوانی میزان گرایش دانشجویان دانشگاه تهران به سوالات کلی (موضوع وطن پرستی و ملی‌گرایی) به تفکیک جنس

میزان گرایش	دخترها		پسرها		کل
	تعداد (درصد)	تعداد (درصد)	تعداد (درصد)	تعداد (درصد)	
خیلی کم	۶ (۶/۷)	۱۵ (۱۵)	۲۱ (۱۱)		
کم	۸ (۸/۹)	۱۳ (۱۳)	۲۱ (۱۱)		
متوسط	۱۰ (۱۱/۱)	۹ (۹)	۱۹ (۱۰)		
زیاد	۳۰ (۳۳/۳)	۳۸ (۳۸)	۶۸ (۳۵/۸)		
خیلی زیاد	۳۶ (۴۰)	۲۵ (۲۵)	۶۱ (۳۲/۱)		
کل	۹۰ (۱۰۰)	۱۰۰ (۱۰۰)	۱۹۰ (۱۰۰)		

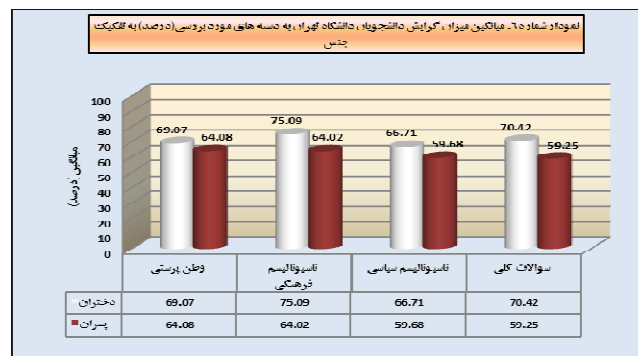
همانطور که در جدول فوق مشاهده می‌کنیم، میزان گرایش دانشجویان دختر به موضوع مد نظر نسبت به دانشجویان پسر بیشتر است. آزمون من ویتنی نشان می‌دهد که میزان گرایش به سوالات کلی، در دانشجویان دختر به‌طور معناداری بیشتر از دانشجویان پسر است ($P = ۰/۰۰۸$).

جدول ۷. میانگین میزان گرایش دانشجویان دانشگاه تهران به دسته‌های مورد بررسی (درصد) به تفکیک جنس

P-Value	پسران	دختران	دسته
	میانگین (انحراف معیار)	میانگین (انحراف معیار)	
۰/۲۲	۶۴/۰۸ (۲۹/۲۲)	۶۹/۰۷ (۲۶/۵۳)	وطن‌پرستی
<۰/۰۰۱	۶۴/۰۲ (۱۸/۵۴)	۷۵/۰۹ (۱۴/۳۶)	ناسیونالیسم فرهنگی
۰/۰۰۲	۵۹/۶۸ (۱۷/۰۴)	۶۶/۷۱ (۱۲/۹۸)	ناسیونالیسم سیاسی
۰/۰۱	۵۹/۲۵ (۳۲/۲۱)	۷۰/۴۲ (۲۸/۲۶)	سوالات کلی (موضوع ملی‌گرایی و وطن‌پرستی)

آزمون t مستقل (Independent t-test) نشان می‌دهد که میانگین میزان گرایش دانشجویان دختر و پسر دانشگاه تهران به وطن‌پرستی تفاوت معناداری ندارد، اما در بقیه دسته‌ها گرایش ناسیونالیستی دانشجویان دختر به‌طور معناداری بیشتر از دانشجویان پسر می‌باشد.

نتیجه‌گیری

وطن‌پرستی مفهومی است غریزی که از قدیم در میان تمام جوامع بشری از جمله ایرانیان وجود داشته و دارد. انسان همواره نسبت به زادگاه و محلی که در آن زندگی می‌کند احساس تعلق می‌کند. اما ناسیونالیسم مفهومی نوین است که برخلاف وطن‌پرستی کهن، پدیده‌ای سیاسی است. اندیشه ناسیونالیسم ابتدا توسط اندیشمندانی چون فتحعلی آخوندزاده و میرزاآقاخان کرمانی وارد ایران شد. پس از چندی به ایدئولوژی رسمی حکومت در رژیم پهلوی تبدیل شد. بعد از انقلاب اسلامی به‌ویژه با آغاز جنگ تحمیلی شاهد رشد احساسات وطن‌پرستانه و ناسیونالیستی در میان ایرانیان بوده‌ایم. برخلاف دوره‌های پیشین که ناسیونالیسم و وطن‌پرستی از بالا و از طریق حکومت‌ها و روشنفکران به عموم ملت تزریق می‌شد، در چند دهه‌ی اخیر، به‌دلیل افزایش آگاهی‌های عمومی، توسعه و گسترش آموزش عالی در میان اقشار مختلف جامعه، توسعه فناوری اطلاعات و سهولت دسترسی به اخبار و اطلاعات، شاهد رشد گرایش‌های ناسیونالیستی و وطن‌پرستانه در میان اقشار مختلف جامعه هستیم. در این میان قشر دانشگاهی کشور به‌دلیل آگاهی بیشتر از شرایط و مسایل مختلف و همچنین با توجه به اینکه در سال‌های اخیر، قشر دانشگاهی در کشور شاهد رشد چشمگیری بوده است، از اهمیت بیشتری برخوردار می‌باشد. در آغاز تحقیق با توجه به پیش‌زمینه‌هایی که در ذهن محققین در ارتباط با گرایش‌های ناسیونالیستی و وطن‌پرستانه وجود داشت، فرض بر این قرار داده شد که این تمایلات در میان پسران دانشجو بیشتر از دختران دانشجو باشد. چرا که از گذشته، مفاهیم ناسیونالیستی و وطن‌پرستانه به نوعی با مردها پیوند خورده بود و در تاریخ اندیشه‌های ناسیونالیستی در ایران نیز، شاهد تلاش بیشتر مردان برای تبلیغ اندیشه‌های ناسیونالیستی و وطن‌پرستانه بوده‌ایم. ایده‌های فدا کردن جان برای وطن و جان‌فشانی در راه میهن از گذشته‌های دور تاکنون مفاهیمی مردانه را به ذهن متبادر می‌کند.

برای مثال اکثر شخصیت‌ها و قهرمانان ملی و میهنی در بیشتر کشورها از طیف مردها بوده‌اند. و همین امر باعث شد فرضیه تحقیق ما بر این اساس قرار بگیرد که میزان گرایش ناسیونالیستی و وطن‌پرستانه در میان پسران بیشتر از دختران می‌باشد. اما با شروع کار و جمع‌آوری داده‌ها از طریق پرسشنامه و سپس تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS فرضیه پژوهش رد شد. نتایج این تحقیق بیانگر این است که دانشجویان دختر دانشگاه تهران نسبت به دانشجویان پسر دانشگاه تهران از گرایش‌های وطن‌پرستانه و ناسیونالیستی بیشتری برخوردارند. برای مثال در اکثر سوالاتی که مخاطب در حیطه ناسیونالیسم فرهنگی مورد سوال قرار گرفته بود، دختران به‌طور معناداری گرایش بیشتری به این مقوله داشتند. همچنین در زمینه ناسیونالیسم سیاسی، دختران باز هم به‌طور معناداری از گرایش بالاتری نسبت به پسران برخوردار بودند. حتی در زمینه وطن‌پرستی که اختلاف معناداری بین دختران و پسران وجود نداشته است، گرایش دختران کمی از پسران بیشتر است. به‌نظر می‌رسد تصویری که در مورد مردانه بودن صفات ناسیونالیستی و وطن‌پرستی از گذشته وجود داشته است، ناشی از محدودیت‌های تاریخی زنان در جوامع مختلف، برای حضور در عرصه‌های اجتماعی و فعالیت‌های سیاسی باشد. در چند دهه‌ی اخیر با توجه به مشارکت و حضور بیشتر زنان در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی، امکان نقش‌آفرینی و فعالیت در عرصه‌های سیاسی و سرزمینی برای آنها بیشتر از گذشته شده است. این امکان حضور و نقش‌آفرینی، باعث رشد قابل ملاحظه گرایش‌های ناسیونالیستی و وطن‌پرستانه در میان دختران شده است.

کتابشناسی

1. Aadamiyat, F. (1978), ideas of Mirza aqakhan Kermani. Tehran: Payan Publication. (Persian);
2. Aashouri, D. (2000). Political Encyclopedia. Tehran: Morvarid Publication. (Persian);
3. Ahmadi, H., and Fazeli, H. A., (2008). Nationalism, the problematic of identity and national state in social theory, Politic quarterly, Vol (37), Issue (4): 21-40. (Persian);
4. Clayton, T (2002), Politics and nationalism in Scotland: a Clydeside case study of identity construction, Political Geography, vol (21): 813-843;
5. Eccleshall, R. (1996), Political Ideologies: An Introduction. (Ghaed, M.). Tehran: Markaz Publication. (Persian);
6. Fasihi, S. (1993), Mainstream historiography during the Pahlavi era. Mashhad: Navand Publication. (Persian);
7. Ghamari, D. (2001), The evolution of nationalism in Iran, 1320-1332. Tehran: Islamic Revolution Documents Center. (Persian);
8. Hafeznia, M. R. (2011), Introduction to Research Methods in Human Sciences. Tehran: Samt Publication. (Persian);
9. Hechter, M. (2000), Containing Nationalism, New York: Oxford University Press;
10. Katouzian, M. A., (2002), The Political Economy of Modern Iran. (Nafisi, M. R.) Tehran: Markaz Publication. (Persian);
11. Madadpour, M., (2007), History of contemporary thought, Volume III. Tehran: Soure Mehr Publication. (Persian);
12. Mardiha, M. (2004), Theoretical paradox of nationalism, Faculty of Law and Political Science journal, Vol (63), Issue (0): 143-168. (Persian);
13. Meier-Pesti, K. and Kirchler, E. (2003), Nationalism and patriotism as determinants of European identity and attitudes towards the euro, Journal of Socio-Economics, Vol (32): 685-700;
14. Mojtahedzadeh, P. (2011), Political geography and geopolitics. Tehran: Samt Publication;
15. Mojtahedzadeh, P. And Asgari, S. (2005), Political geography and Geopolitics (Public and Iran). Tehran: Publication of Payame Noor University. (Persian);
16. Motyl, A. (2005), Encyclopaedia of Nationalism: Movement, characters and concepts, Volume III. (Fani, K and Moradi N.) Tehran: Ministry of Foreign Affairs Islamic Republic of Iran. (Persian);
17. Navakhti moqaddam, A. (2011), Language and Nationalism: The Status of Language in Middle East Movements, Faculty of Law and Political Science journal, Vol (40), Issue (4): 351-370. (Persian);
18. Salar kasraei, M. (2000), Challenges of tradition and modernity in Iran, from Constitutional to 1320. Tehran: Islamic Revolution Documents Center. (Persian);
19. Vatan dust, GH. R., Fasihi, S. and Hamed, Z. (2010), Aspects of nationalism in history textbooks Pahlavi I era, Human Sciences Journal of Alzahra University, Vol (1): 181-205; (Persian);
20. Zarei, B. (2011), Theoretical foundations of Political geography with an emphasis on the Islam and Iran, Tehran: Tehran University Publications. (Persian).